Jan K. Solarz
Narodowy Bank Polski Warszawa

SCENARIUSZE ROZWOJU RYNKU BANKOWEGO W POLSCE NA TLE TENDENCJI W UE I NA ŚWIECIE

Wstęp

Przez rynek bankowy rozumie się podaż i popyt usług oferowanych przez instytucje kredytowe oraz ich regulację prawną i kształt instytucjonalny. Tak określony rynek bankowy jest opisywany przez pryzmat bankostruktury, a więc krajowego systemu finansowego kontrolowanego przez instytucje kredytowe. Scenariusz rozwoju rynku bankowego uwzględnia zatem prognozę ewolucji jego ram instytucjonalnych i regulacyjnych. Wykracza ona istotnie poza tradycyjne ramy studium koniunktury prognozującego efektywny popyt i podaż na poszczególne typy produktów bankowych.

Zerwanie z tradycją koncentracji uwagi na prognozie dotyczącej wybranego produktu bankowego wynika z powszechnej obecnie tendencji do zacierania granic pomiędzy poszczególnymi segmentami rynku finansowego. Świadczenie usług bankowych na odległość bez obecności handlowej w kraju usługobiorcy powoduje, że konkurencja może pojawić się wszędzie, o każdej porze dnia i nocy oraz w formie licznych innowacji zmierzających do unikania podatków. Stąd prognozy omijające zjawisko arbitrażu prawnego i konkurencji transgranicznej są zazwyczaj niewystarczającym przybliżeniem do rzeczywistości, co ogranicza ich przydatność do podejmowania właściwych decyzji. Złożoność i zmienność rynków finansowych krajowych i zagranicznych jest tak duża, że budowanie uproszczonych modeli zachowań podmiotów na tym rynku jest niekiedy konieczne. Jest to jednak pierwsze przybliżenie do całościowej prognozy stanu stabilności krajowego rynku finansowego.

Wobec tak zasygnalizowanego stopnia trudności diagnozy i prognozy koniunktury na rynku usług bankowych warto więc przypomnieć zalety metody

scenariuszowej. Zgodnie z dotychczasową praktyką opracowywania scenariuszy, w tym również rozwoju rynku bankowego, wyróżniamy: optymistyczny, pesymistyczny i realistyczny, a zarazem dający się przewidzieć przebieg przyszłych wydarzeń. Scenariusz optymistyczny zakłada, że uda się nam uzyskać w założonych terminach członkostwo Polski w Unii Europejskiej oraz Unii Gospodarczej i Walutowej. Scenariusz pesymistyczny zakłada, że w dającej się przewidzieć przyszłości w Polsce wystąpi bliźniaczy kryzys walutowy i finansowy, co opóźni na wiele lat nasze członkostwo w Unii Europejskiej. Scenariusz realistyczny zawiera te elementy perspektywicznego myślenia, które cechuje największe subiektywne prawdopodobieństwo wystąpienia. Jest to zatem wręcz naiwna próba przedłużenia w czasie dotychczasowych tendencji rozwoju. Zakłada ona zarówno dwuletnie opóźnienie członkostwa Polski w Unii Gospodarczej i Walutowej, jak i faktyczny, a nie deklarowany brak technicznej gotowości Polski do członkostwa w Unii Europejskiej.

Punktem wyjścia do opracowania dowolnego scenariusza rozwoju rynku bankowego jest zestaw fundamentalnych wskaźników zdrowia gospodarki oraz wybór sygnałów wczesnego ostrzegania o nadchodzących zaburzeniach w funkcjonowaniu instytucji kredytowych. Do grupy wskaźników fundamentalnych analizowanych przez międzynarodowe instytucje finansowe oraz inwestorów zagranicznych zalicza się:

- wzrost PKB,
- zmiany wielkości popytu krajowego,
- wzrost eksportu,
- wzrost importu,
- saldo obrotów bieżących,
- poziom inflacji.

Jako najczęściej wykorzystywane wskaźniki wczesnego ostrzegania są wykorzystywane w stosunku do państw o wschodzących rynkach:

- zmiany kursu wymiany waluty krajowej,
- pogorszenie jakości portfela kredytowego oraz zaburzenia w funkcjonowaniu systemu rozliczeń i rozrachunków,
- znaczące obniżenie notowań giełdowych,
- wielkość eksportu w relacji do wielkości importu,
- stosunek rezerw dewizowych do agregatu M2 podaży pieniądza,
- wielkość produkcji sprzedanej, wzrost PKB[1].

Analitycy koncentrują się wówczas na zmienności tych wskaźników w czasie. Bardziej zaawansowane analizy odnoszą obserwowane wielkości do wartości PKB i analizują zmianę proporcji w gospodarce, a nie jedynie skalę ich

[1] M. Goldstein, G. J. Kaminsky, C. M. Reinhart, *Assessing Financial Vulnerability*, IFIE, „Washington", June 2000, s. 97.

zmienności. Dla potrzeb budowy scenariuszy rozwoju najbardziej istotne są przewidywania dotyczące wzrostu PKB.

Scenariusz optymistyczny

Punktem wyjścia scenariusza optymistycznego jest założenie, że tempo wzrostu gospodarczego w Polsce będzie kształtowało się w sposób przypominający literę V. Po krótkotrwałym spadku tempa wzrostu gospodarczego do ok. 2 procent nastąpi bardzo istotne jego przyspieszenie. Jego zwiastunem jest wzrost eksportu pobudzony przez utrzymany wzrost gospodarczy w Unii Europejskiej.

Istotnym elementem optymistycznego scenariusza byłoby ogłoszenie przez Unię Europejską 1 stycznia roku 2004 jako daty rozszerzenia Unii Europejskiej na teren naszego kraju. Pozwoliłoby to na zmobilizowanie politycznego poparcia na rzecz członkostwa Polski w Unii Europejskiej oraz zmniejszyłoby ryzyko polityczne naszego kraju.

Innym założeniem optymistycznego scenariusza jest usprawnienie systemu informatycznego ZUS i uruchomienie alokacji środków finansowych drugiego filara reformy emerytalnej. Tworzy to szansę na powstanie odpowiedniej sieci instytucji gwarantujących kredyty dla przedsiębiorców powiększających liczbę nowych miejsc pracy oraz istotne zwiększenie funduszy typu venture capital, wyspecjalizowanych w finansowaniu rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. Przesłanką optymistycznego scenariusza jest obserwowana orientacja banków z dominacją kapitału zagranicznego na nasz krajowy rynek, co mogłoby amortyzować negatywne skutki recesji na ich macierzystych rynkach.

Urzeczywistnieniu optymistycznego scenariusza sprzyjałoby utworzenie banków lokalnych, umownie nazwanych bankami powiatowymi. Ich zadaniem byłoby pobudzanie skłonności do oszczędzania i ukierunkowanie tych oszczędności na rzecz tej społeczności lokalnej, która zrezygnowała z natychmiastowej konsumpcji. Można by wykorzystać do powstania banków lokalnych zarówno istniejącą sieć placówek pocztowych, jak i nadwyżkę powierzchni w niektórych placówkach PKO BP SA i BGŻ S.A. lub BS i ich oddziałów, wnosząc je do nowego typu banków: osób publicznoprawnych stanowiących własność związków gminnych.

Scenariusz pesymistyczny

Scenariusz pesymistyczny zakłada, że jesteśmy świadkami początku długotrwałej recesji gospodarczej, której wyobrażeniem graficznym jest litera L. Oznacza to, że czynniki blokujące powrót na ścieżkę szybkiego i zrównoważo-

BIBLIOTEKA AE W POZNANIU

nego rozwoju będą występowały w dającej się przewidzieć przyszłości z siłą, której nie jest w stanie przezwyciężyć aktualna, a nawet potencjalnie lepsza mieszanina polityki pieniężnej i fiskalnej krajowej władzy monetarnej.

W ramach tego scenariusza zrealizują się wszystkie obawy związane z bardzo wysokim udziałem kapitału zagranicznego w funduszach własnych banków. Doświadczenie zagraniczne wskazuje wówczas na utrudniony dostęp do kredytu bankowego i zewnętrznych rynków kapitałowych zarówno dla małych, jak i średnich krajowych przedsiębiorstw. Duże przedsiębiorstwa kontrolowane przez kapitał zagraniczny lub kooperujące ponad granicami w ramach branży będą miały zagwarantowany kredyt pod warunkiem zapłacenia premii za wysokie ryzyko naszego kraju.

Poddanie banków kontroli zagranicznych inwestorów ma stanowić środek zapobiegania kryzysom finansowym oraz ograniczania ich kosztów. Bezpieczne przystanie mają zmniejszać skalę paniki i gwałtownego odpływu kapitałów. W praktyce oba efekty, pozytywny i negatywny, występują i powodują, że ryzyko systemowe w większym stopniu zależy od jakości corporate governance niż od statusu właściciela banku jako rezydenta lub nierezydenta. Brak jednak silnej bankowości lokalnej w warunkach recesji musi zwiększać destabilizację makroekonomiczną kraju. Banki zagraniczne widzą w zaburzeniach w funkcjonowaniu krajowego rynku finansowego szansę na ekspansję i zwiększanie swojego udziału w rynku kosztem banków lokalnych oraz konkurentów. Dlatego mogą one być źródłem finansowania pomostowego w programach przywracania równowagi makroekonomicznej[2].

Odrodzenie się nacjonalizmu gospodarczego w warunkach zaburzeń w funkcjonowaniu krajowego rynku finansowego przyspiesza urzeczywistnienie pesymistycznego scenariusza rozwoju sytuacji w sektorze finansowym. Sięganie po środki z zewnętrznych rynków finansowych, w szczególności nie podlegających suwerennemu nadzorowi, stanowi przejaw prymatu polityki nad gospodarką, ze szkodą dla krajowych podatników. Brak uregulowania instytucji pożyczkodawcy ostatniej szansy również sprzyja urzeczywistnieniu się scenariusza pesymistycznego. Krajowy rynek kapitałowy ulegnie marginalizacji i nie może stanowić elementu mechanizmu regulacyjnego w warunkach zaburzeń na zewnętrznych rynkach finansowych.

Scenariusz realistyczny

Dane międzynarodowych instytucji finansowych mówią o tym, że statystycznie co dwa lata ujawnia się kryzys walutowy lub finansowy w krajach

[2] J. Peek, E. S. Rosengren, *Implication of the Globalization of the Banking Sector*, „New England Economic Review", October 2000, s. 60.

o wschodzących rynkach. Polska jest krajem o wschodzącym rynku, a więc mającym warunkowy lub wręcz ograniczony dostęp do międzynarodowych rynków finansowych. Warunkiem tym jest zaufanie do stabilnego i wysokiego wzrostu gospodarczego oraz osób odpowiedzialnych za prowadzenie polityki pieniężnej oraz fiskalnej. W tym scenariuszu przyjmuje się zarówno wystąpienie w Polsce bliźniaczego kryzysu walutowego i finansowego, jak również zdolność władzy monetarnej do szybkiej odbudowy zaufania społeczności międzynarodowych instytucji finansowych do posiadanego i przedstawionego im programu awaryjnego oraz zdolności rządu do jego urzeczywistnienia. Graficznym obrazem takiego przebiegu wydarzeń zdaje się być litera U.

Przy prognozowaniu stanu rynku bankowego w warunkach zakreślonych przez scenariusz realistyczny należy pamiętać o nakładaniu się na cykl koniunkturalny cyklu akcji kredytowej banków. Wystąpienie zjawisk recesyjnych prowadzi wprost do gwałtownego zmniejszenia dostępności do kredytu bankowego. U podstaw tego zjawiska leży skłonność do zbyt niskiego szacowania ryzyka kredytowego w fazie ożywienia i jego przeceniania w fazie recesji. Mechanizm ten prowadzi do nadmiernej ekspansji kredytowej, sztucznego zawyżania wartości zabezpieczeń oraz istotnego potanienia kredytu w fazie wzrostowej. W warunkach faktycznej lub przewidywanej recesji tendencje te ulegają odwróceniu. Kredyt jest niedostępny dla efektywnych podmiotów gospodarczych, rynek nieruchomości traci płynność, zaś wysokie realne stopy procentowe wydłużają okres niezbędnej restrukturyzacji aparaty wytwórczego.

Ujawnienie pogarszającego się stanu jakości portfela kredytowego nie świadczy o tym, że samo ryzyko kredytowe rośnie. Stąd wpisywanie na listę wskaźników wczesnego ostrzeżenia pogorszenia jakości portfela kredytowego nie zawsze ma uzasadnienie. Dobre wskaźniki wczesnego ostrzegania muszą być zorientowane na okres realizacji cyklu inwestycyjnego u kredytobiorców i nie powinny zawierać prognoz krótszych niż na okres jednego roku. Tylko dwie z 60 recesji, jakie wystąpiły na świecie w latach dziewięćdziesiątych, były prognozowane z rocznym wyprzedzeniem. Dwie trzecie z nich nie były przewidziane na siedem miesięcy przed wystąpieniem. Jedna czwarta prognoz nie dostrzegła oznak recesji na dwa miesiące przed jej wystąpieniem. Urzędowy optymizm nie opuszczał odpowiedzialnych za prognozowanie w 50 z 60 przypadków[3].

Scenariusz realistyczny zakłada, że w dającej się przewidzieć przyszłości pojawi się konkurencja cenowa pomiędzy bankami działającymi na rynku krajowym. Dotychczas była ona ograniczana do minimum. Banki wchodzące na rynek krajowy przyjmowały obowiązujące na nim ceny i realizowały wysokie zyski. Okres podążania za PKO BP jako liderem cenowym zbliża się do końca. Banki elektroniczne pragną podzielić się marżą odsetkową z klientami realizują-

[3] P. Loungani, The Arcane Art. Of Predicting Recessions, „Financial Times", 1 May 2000.

cymi samoobsługę za pośrednictwem Internetu i bankomatów. Ich oferty stają się punktem odniesienia dla kształtowania się oczekiwań cenowych klientów banków.

Przedłużanie okresu zawieszenia broni w zakresie cen usług bankowych było w interesie większości banków dokonujących zmasowanych inwestycji w nowe systemy informatyczne oraz tworzących mobilne filie oddziałów terenowych. Zerwanie milczącej umowy w tej sprawie stanowi czynnik zwiększający zmienność stanów rynku usług bankowych, a tym samym utrudniający prognozowanie sytuacji na rynku finansowym.

Rozwój naszej gospodarki jest coraz silniej uzależniony od popytu zewnętrznego, a w perspektywie najbliższych lat zależność ta będzie ujawniać się coraz silniej. Dynamika rozwoju naszej gospodarki będzie zatem w coraz większym stopniu zależeć od ostatecznego ustalenia daty członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

Zakończenie

Scenariusze są sprawdzonym instrumentem zarządzania strategicznego. W powiązaniu z technikami badań operacyjnych i wytyczania kamieni milowych stanowią element porządkujący myślenie strategiczne. Ma on głównie charakter jakościowy i nie może zastępować modeli ilościowych oraz prognozowania ilościowego rozwoju rynku usług finansowych.

Niski, a nawet niekiedy bardzo niski poziom wykorzystywania innowacji finansowych w naszym kraju powoduje, że ich rozpowszechnianie cechuje bardzo duża dynamika zmian. W tych warunkach poszukiwanie nowych odpowiedzi na wyzwania globalizacji i liberalizacji krajowego rynku finansowego może być bardziej owocne niż w dojrzałych gospodarkach rynkowych. Przymus urzeczywistniania innowacji finansowych zrównuje subiektywne prawdopodobieństwo wystąpienia każdego z wyróżnionych scenariuszy. W praktyce oznacza to pojawienie się większej zmienności stanu rynków finansowych oraz niepewności działania. Dzieli się ona na:

- niepewność rezydualną, pozostającą po zastosowaniu powszechnie znanych technik ekstrapolacji trendu,
- opcje strategiczne, porządkujące skalę koniecznych zmian z punktu widzenia ich skali i tempa,
- wizje strategiczne, kształtujące przyszłość.

Największa niepewność towarzyszy wizji przyszłego modelu systemu finansowego dla Polski. Nie wiadomo bowiem, czy ma to być model amerykański, czy też niemiecki, lub też ich synteza? Bez tej wiedzy o ramach instytucjonalnych nie można w sposób poprawny przewidywać wielu parametrów makroekonomicznych, w tym na przykład elastyczności popytu na poszczególne produkty bankowe.

Nieco mniejsza niepewność dotyczy skali akceptacji innowacji finansowych, w tym bankowości elektronicznej oraz sekuturyzacji kredytów bankowych. Muszą one doprowadzić do dalszej polaryzacji rynku usług bankowych na rynek tradycyjny oraz rynek nowoczesny. Przy czym w warunkach zaburzeń na rynkach finansowych pewne zapóźnienie technologiczne i świadomościowe może się okazać czynnikiem sprzyjającym urzeczywistnieniu się scenariusza optymistycznego.

Realizm nakazuje uznać cykl polityczny za czynnik tak zaburzający prognozowanie, że prowadzący aż do utraty przejrzystości krajowych rynków finansowych. Niepewność uczestników rynku wobec stopnia populizmu deklarowanego przez partie polityczne oraz składu koalicji rządzącej jest bardzo wysoka. Może to zachęcić kapitał spekulacyjny do realizacji zysków przed wyborami parlamentarnymi lub samorządowymi. Wówczas najbardziej prawdopodobnym scenariuszem stanie się scenariusz pesymistyczny.

Po przekroczeniu okresu wyborczego prawdopodobieństwo urzeczywistnienia scenariusza optymistycznego rośnie bardzo silnie. Jest to związane z powszechnymi oczekiwaniami, że deprecjacja kursu złotego o 10–15 procent pozwoliłaby na przywrócenie równowagi makroekonomicznej najmniejszym kosztem. Oznacza to, że w ramach władzy monetarnej, łączącej w sobie Radę Polityki Pieniężnej i rząd, istnieje potencjalna możliwość osiągnięcia ugody.

Budowa scenariuszy pozwala na łączenie z sobą informacji o różnym charakterze: ilościowym i jakościowym oraz o odmiennym horyzoncie prognozy w krótkim i długim okresie czasu. Przedstawione refleksje dotyczą jedynie okresu rocznego dzielącego nas od wyborów samorządowych. W bardziej ugruntowanych studiach mogą i powinny one dotyczyć całego okresu dzielącego nas od członkostwa w Unii Europejskiej lub wręcz od wymiany złotego na euro. Jednak tak długi okres rzadko bywa przedmiotem ilościowych prognoz.

Jan K. Solarz

Scenarios of the development of banking market in Poland against the tendencies in the EU and in the world

Summary

The paper presents three scenarios (optimistic, pessimistic and realistic) of the development of the Polish banking market, covering the period of one year until the nearest local election. The author points out the most important indicators of the economic growth and the events which may influence the development of the banking market. The scenarios pay particular attention to the possibility of financial crisis in Poland, its possible consequences and the behaviour of foreign investors on the Polish market.